

A kétségbeesés és a kiúttalanság pillanataiban Ariadna anyjával beszélgetett. Paszternakhoz inkább a szellemi felemelkedés, az öröm pillanataiban fordult – kettejük alakja mégis valamiképp összefonódott benne. Amikor levelet írt Borisznak, általa Marina is szólongatta a túlvilági tájakról szerelmét.

Paszternak, a túlélő meg is riadt ettől a nem e világi vonzástól. *„Nehogy azt hidd, hogy regényt kezdeményezek veled, hogy magamba akarlak bolondítani vagy valami hasonló (anélkül is szeretlek) – de lásd, mire vagy képes: a leveled úgy néz rám, mint egy élő nő, van szeme, kézen lehet fogni – s te kétségekkel küzdesz! Én hiszek a te életedben, szegény szenvedő barátnóm, és jól jegyezd meg, amit mondok: még eljön a te idő!...”*

Ariadna felindulva válaszol: *„Istenem, a regény már több mint huszonöt éve tart, s te mind- eddig nem vetted észre... Volt, van és lesz, tízévenkénti – nem gyakoribb – találkozásokkal, néhány ezer kilométernyi – nem kisebb – távolságban, s levelekkel – nem többel, mint amennyit a lelked parancsol. De lehet találkozások és levelek nélkül is – csak a távolságban.”*

Borisz Paszternak nem szokta megtartani a leveleket, könyveket. Ariadna egy alkalommal a szemére is hányt, hogy míg anyja holtában is megőrizte tőle kapott leveleit, ő bezzeg széthányta mind, amit Marinától – Berlinből, Csehszlovákiából, Franciaországból – hozott neki a posta. A szibériai leveleket azonban mégis gondosan félretette. Írónak tartotta Ariadna Efront, aki mindig szégyenkezett dadogása, nyelvének lerongyolódása miatt.

Levelezésük visszatérő motívuma annak kinyilatkoztatása, hogy az írott sorok életfontosságúak ugyan, életjelek, de a kapcsolat ezeknél sokkal tágabb és biztosabb. – *Úgyis mindent tudsz, úgyis örökre összetartozunk.*

Földi jelek, szálak ezek az írott sorok, melyek egy megfoghatatlan, szövevényes és csodálatos összetartozás rejtélyének kapujáig vezetnek.

ARIADNA EFRON LEVELEI BORISZ PASZTERNAKNAK

Pór Judit fordítása

1948. szeptember 5.

Kedves Borisz!

Bocsáss meg az ostoba szójátékért, de: minden fordításod jó, de amit rám fordítottál, az a legjobb. Nem tudom, jól tettem-e, hogy tüstént „ugyanazzal a lépéssel”, ahogy a francia mondja, rohantam a boltba, és vettem magamnak egy kabátot. Akár jól tettem, akár nem, leküzdhetetlen lelki kényszer volt. Aztán mikor már megvásároltam és felvettem, igyekeztem meggyőzni magamat, hogy jól tettem: hiszen nincs kabátom, semmilyen kabátom, és csak a csoda segíthet hozzá, nohát, itt a csoda, szóval jól tettem. Aztán elképzeltem, hogy ez a nagy kalap pénz hogy szívárog el petróleumra, heringre, miegymásra, mit szívárog, folyik! ha nem veszek kabátot. Ugyhogy patyolattiszta lelkiismerettel és könnyű szívvel elindultam, és minden kirakatban megbámultam ma-

gamat. Köszönöm, Borisz. Nagyon meghatottál az ajándékkal, nagy örömet szerzettél – nem ez a megfelelő szó, de nekem nincs rá szavam. Egyszer egy kilátástalan, utálatos őszi napon mentünk a mocsaras tajgában, fáradt lábunkkal nehézkesen döccentünk zombékról zombékra, cipeltük az elmaradhatatlan és halálra unt cók-mók-jainkat, és úgy éreztük, hogy soha semmi más nem volt az életben, csak a tajga meg az eső, az eső meg a tajga. Seholy egy vízszintes vonal, csak csupa függőleges: fatörzsek, esőcsikok, se ég, se föld, az ég víz, a föld víz. Nem emlékszem már, ki ment mellettem, nemigen nézegettük egymást, valószínűleg mind egyformának láttuk a többieket. A pihenőhelyen ez a férfi elővette a kebléből egy piszkos kis rongyba takart kenyérsarkot – voltál te is háborús menekült, tudod, mi az a Kenyér. Kettétörte, eszegette, felszedte a morzsát a térdéről, mind egy szemig, jót ivott a vízbe merült fatönk alól, és már dugta is vissza a keblébe a kenyérdarabot. Aztán megint csak leült mellém az a magas, piszkos, vizes, idegen, ellenséges, közönyös ember, rám nézett, nem szólt, csak benyúlt a ruhájába, elővette a kenyeret, óvatosan széthajtogatta a rongyot, azt mondta: „Ne, nővérkém”, ideadta nekem a kenyerét, a morzsákat pedig felcsipegette a rongyról, a szájába rakosgatta, ő is éhes volt. Látod, Borisz, akkor se tudtam, mit mondjak, az egy „köszönöm”-ön kívül, de azt azonnal tudtam, hogy van, volt és lesz az életben minden, nemcsak az eső meg a tajga. Hogy van, volt és lesz ég a fejünk felett és föld a lábunk alatt. Csak az idegen volt és távoli, te meg hozzánk tartozol és közeli vagy, de mind a ketten nagyobb csodát tettetek velem, mint amit szóval – már megint – ki lehet mondani. Ha eszébe jut az embernek az a háborús világ, az a háborús kín, azon gondolkodik, hogy vajon ez csakugyan így volt, ezt csakugyan átéltük

Nálam, a kabáton kívül, semmi új. Az engem érintő rendelkezés érvényben van, úgyhogy a régi helyemen dolgozom, hogy később hogy és mint lesz, azt nem tudom. Ha innen el kell mennem, és az is meglehet, hogy a közeljövőben, akkor, azt hiszem, Aszjához megyek, Andrej talán, sőt valószínűleg szerez valami munkát, és náluk el-lakhatok. Hiszen itt úgyszincs senkim és semmim, és fordulhat úgy, hogy rettenetesen nehéz lesz. Persze, ha jól meggondolom, ott se edesebb az élet, Borisz. Aszját két óránál tovább nagyon-nagyon nehéz elviselni. Meg aztán mintha anyámat látnám görbe tükörben, majdnem olyan, mint anyám, és egyáltalán nem olyan, rémes, nem bírom ki. Nagyon kevés az eróm, gyökereim nagy kinnal hatolnak el földmélyi forrásaikig. Most jut eszembe, meg ne mondd Aszjának, hogy küldtél pénzt nekem, mert rágni fogja a fületem, hogy miért nem mentem el Jelabugába. De én tudom, hogy élő anyám fontosabbnak tartaná, hogy legyen mit felvennem, halott anyám meg nincs.

Sokszor csókollak, kedves. Hogy találkozhatnék veled? Küldd el azt a prózadat! Addig írj, míg itt vagyok az iskolában, közlöm, ha megváltozik a címem.

Alja

1949. augusztus 26.

Kedves Borisz!

Minden olyan, mint az álom, és nem tudok felébredni. Rjazanyban megváltam a munkámtól, mindjárt azután, hogy visszajöttem Moszkvából, alighogy elküldtem neked azt a sebtében firkált rövid levelet. Ide nagyon hamar felvettek (kellene a képzett és gyakorlott szakemberek, mint mi, Aszja meg én), hanem hát vagy négy hónapig utaztam a helyszínre, borzasztóan fárasztó volt. Kujbisevtől Krasznojarszkiig volt a legkellemetlenebb, gyötört a hőség, a szomjúság, a szívfájdalom. Krasznojarszkiból sokáig és messzire hajózáztunk a Jenyiszejen, én még soha életemben nem láttam ilyen nagy,

közömbös-erős, szabatos rajzú és ennyire északi folyót. És soha eszembe nem jutott volna, hogy megnézzem. A parti őserdők erdős tundrává változtak, és Észak, mint egy földöntúli állat pofája, hideget lehelt. Lehelt, lehel, és úgy látszik, mindig is lehelni fog. Itt valahol egészen közel kell lennie annak a konyhának, ahol óriási mennyiségben kotyvasztják a rossz időt, a legtávolabbi vidékeknek is. „Erős lehülés várható” – ez mi vagyunk. Leírhatatlanok itt a naplementék. Csak zseniális alkotó lehet, aki ennyi arannyal és bíborral nem a tűz, a fény, a meleg képzetét kelti fel, hanem valami elkerülhetetlen és könyörtelenét, amilyen a Fagyhalál. Hideg van. Máris hideg van. Mi lesz később?

Turuhanzkban hagytak, 3-400 kilométerre a Kara-tengertől. Faviskók, egyetlenegy köépület, az is kolostor volt, és az se szép. No de mégiscsak járási székhely, van kórháza, iskolája, klubja is, amelyben hol mozi van, hol meg tánc. Az utcán tehenek meg sarki kutyák ógyelegnek, télen szánba fogják őket. Vagyishogy csak a kutyákat fogják be, a tehenek csak úgy mászkálnak. Nem, ez nem Rio de Janeiro, ahogy a megboldogult Osztap Bender mondta, majd némi gondolkodás után hozzátette: „még csak nem is San Francisco”. Turuhanszk történelmi nevezetességű hely. Itt volt száműzetésben Szverdlov, még a nagy Sztálin is eljött hozzá egy közeli falucskából, mert 1915-től 17-ig ő is a Turuhanszk-vidéken volt száműzetésben. Az őslakók emlékeznek rájuk. Szverdlov házából múzeumot csináltak, de én csak nem jutok be, úgy látszik, a mi szabadidőnk egybeesik a múzeumőrével. Három napot kaptam rá, hogy elhelyezkedjem, és itt nagyon, de nagyon nehéz munkát találni. Három napig jártam a falut, minden ajtón bekopogtattam munkáért, szállásért. Az utolsó pillanatban rám mosolygott a szerencse, elszegődtem takarítónőnek az iskolába havi 180 rubelért. Nem nehezek a feladataim, de változatosak. Huszonkét napig a szénakaszálásban vettem részt valami lakatlan szigeten, száz mázsa szénát hurcoltam ide-oda saroglyán, úgy összemartak a szünyogok meg a muslincák, hogy rám se lehet ismerni. Félóránként eleredt az eső, átázott a széna, velünk együtt. Aztán megszáradtunk. Sátorban laktunk, az is hol beázott, hol kiszáradt. Nagyon gyengén táplálkoztunk, nem számoltunk az éghajlattal, kevés zabdarát meg kenyeret vittünk. Most tatarozok, meszelek, festem a padokat meg egyéb bútorokat, mosom az óriási padlókat, fűrészelek, kalapálok, napi 12-14 órát dolgozom. A vizet mi hordjuk a Jenyiszejről, messze van, és hegynek felfelé kell hozni. A fentebbiekből kifolyólag már úgy járok, és úgy is nézek ki, mint azok a valahai fejükklógató, csontos, robotoló vízhordó lovak abban a bizonyos anatómiai tankönyvben. De azért a szem szokás szerint magába issza és az értelmet elkerülve közvetíti a szívnek Szibéria hasonlíthatatlan, nagystilú szépségét. Minden pillanatban eszeveszetten vágyom rá, hogy írjak, rajzoljak, legalább annyira, mint hogy visszatérhessek innen. Se időm, se papírom, mindent a szívemben cipelek. Meg is fog szakadni.

Elég rosszak az életkörülményeim, egy féleszű öregasszonynál bérelek egy zugot, némileg rosszabbat, mint amilyen a Dosztojevszkijé volt. Mindenféle különféle rések, azokban meg poloska. Ezért a kényelemért, vagyis a fűtött zugért elkéri az öregasszony az egész fizetésemet. Pedig még lefeküdni sincs mire, nincs egyéb a viskóban, mint asztal és hokedli.

Elgondolkodtam rajta, hogy nekem soha életemben (pedig mindjárt harminchat éves leszek) nem volt saját szobám, ahová bezárkózhattam volna dolgozni úgy, hogy senkit se zavarjak, meg engem se zavarjon senki. És az utóbbi években teljesen el is felejtettem, hogy milyen egy normális emberi lakóhely, úgyszólván mikor Vera Inbernél jártam, valósággal feszélyeztek a karosszékek, szekrények, diványok, képek. Nálad

meg szörnyen tetszett minden, legszívesebben mindent végigfogdostam volna. Szóval, nagyon elvadultam ezekben az években, elvesztettem a biztonságomat. Sokáig, sokáig kellene simogatni engem, míg megszoknám, hogy nekem is lehet minden, hogy minden az enyém. De hát az én sorsom nem simogató természetű, és én még mindig nem tudom elhinni, hogy egész életemben mostohagyerek leszek, egyre csak arról ábrándozom, hogy mindjárt felébredek, és minden jó lesz.

Mikor megjöttem a szénakaszálásból, nagy vesződéssel megszereztem az igazolványomat, és végre hozzájutottam a küldeményedhez. Köszönöm, kedvesem, és bocsáss meg, hogy ilyen kérincselő lettem. Szörnyű dolog kérni, még tőled is, és az is szörnyű, hogy itt ülök ebben a viskóban, és sírok, mert hiába dolgozom, mint a barom, nem tudom megkeresni a betevő falatot. Kinek kell, kinek használ, kinek jó, hogy én így dolgozom? Mindig anyámra gondolok, Borisz. Nagyon jól emlékszem rá, és majdnem minden éjjel álmodom vele. Biztosan ő vigyáz rám, hiszen még mindig élek.

Mikor megkaptam a pénzt, vettem, tudod, lélekmelegítőt, szoknyát, papucsot, még majd feltétlenül veszek halinacsizmát is, aztán egész tére kifizettem a tüzelőfát, aztán vettem valamicske ennivalót, mindenből, amit megláttam, aztán mind egyszerre megettem azt a valamicskét, mint Jack London hőse. De téged biztosan nem érdekelnek ezek az apróságok.

Ezúttal megint „otthon” maradtak a könyveid, kedves Borisz, vagyis Rjazanyban. Nagyon kérlek, állíts össze nekem egy kis alapkönyvtárat! Mindig szükségem van rá, hogy meglegyenek a könyveid, sohase hagynám el őket magamtól, de muszáj. Nagyon kérlek, küldd el, amid van, a verseidet, a Shakespeare-fordításaidat, és nagyon szeretném azt a prózadat is, ha lehetne. És a *Hajnali vonatokat*. Küldj, ha lehet, írópapírt is meg valami füzeteket, itt nem kapni.

Boldog vagyok, hogy láttalak. Erről majd egyszer később írok. Milyen jó, hogy vagy, kedves Boriszom! Szörnyen szeretnék minél előbb hirt kapni tőled. Beszélj magadról! Itt a felhők sokszor hasonlítanak az írásodra, ilyenkor olyan az ég, mint egy kéziratlapod, és én lehajtom a vízholdó rudat, és olvasom az eget, és minden olyan jó lesz. Csókollak, köszönöm.

Alja

1950. október 7.

Kedves Borisz! Hogy megörültem, mikor végre megláttam az írásodat a borítékon! Hosszú hallgatásod mindjobban bántott, izgatott, nagyon nyugtalan voltam, nem is tudom, miért. Biztosan azért, mert most két-három emberre fordítom azt az aggodásmennyiséget, amit születésemkor nekem osztott az égi költségvetés minden hozzátartozóm, rokonom, ismerősöm számára. Több az aggodalom, mint az ember. Nem várok én tőled „kimerítő” levelet, először is nem kényeztetél el ilyesmivel, másodszer tudom és megértem, mennyi dolgod van. De úgy gondolom, hogy havi két szűkszavú levelezőlap nem rövidíti meg se Goethét, se Shakespeare-t, de nekem határozottan használna, megtudnám, ami a fő, hogy élsz és egészséges vagy, a többit pedig ezzel az én csudálatos hármasszöveggel (az egyikkel születtem, a másikat örököltem, a harmadikat magam szereztem) megsejteném.

Nálunk szeptember 28-án beköszöntött a tél, ebben az évben tíz nappal később kezdődött, mint tavaly, mert akkor a születésnapomon esett le az első hó. Már halinacsizma, ilyen-olyan kendő, minden a világon, az egész téli esetlenség. Minden fehér lett, megdermedt, elcsendesedett, de a hajók még járnak, ma jött az idej utolsó előtti. Két

dolog kibírhatatlan: mikor elrepülnek a libák, és mikor elmegy az utolsó hajó. A libákon már túl vagyok, háromszög alakban repülnek, olyanok így, mint a frontról érkező levél, magas, izgatott hangon kiáltoznak egymásnak, szivettépően. Repülnek a libák, és mintha az utolsó madzagot vinne a csőrében, a madzag másik vége pedig egyre jobban megszorulna a szívem körül. Ó, Ariadne fonala! Az erdő egyszerre olyan csendes és tágas, milyen nagy helyet foglalnak el a levelek! A lomb a költészet, az irodalom, ebben a mostani erdőben pedig a pusztta tények vannak. Olyan csupaszok a fák, mint a tények, és olyan feszélyezett köztük az ember, mint az eltévedt gyerek. Kimentem a napokban rőzsét szedni, letörtem néhány ágat, és gyorsan hazatakarodtam, valahogy féltem. És körös-körül vakító fehérség. A természetet betakarta hóval a múltját, hogy tavasszal előlről kezdhesse. Neki lehet. De főképp: ahogy megyek az erdőben, szembejön velem egy ember, akiről biztosan tudom, hogy tavaly meghalt, elmegy melletttem, és köszön. Még most se tudom, hogy ő volt-e az, vagy hasonlít rá valaki, ha ő, akkor él, ha nem, akkor az, aki hasonlít rá, és az is él.

Egész jól vagyok, csak a szívem fáradt. Az éghajlattól van, ha még északabbra lennénk, még fáradtabb lenne. Egy kis halomra úgy megy fel az ember, mintha hegy-csúcsra kapaszkodna, egy vödör víz mintha két vödör vizet nyomna. Lilja küldött valami csodaszert a szívemre, olyan szaga van, mint a kámfornak, a naftalinnak és még valamilyen molyirtónak. Nem számlálom a cseppeket, iszom, és hiszek benne, hogy segít rajtam, ha nem a gyógyszer, hát akkor a Lilja szerető gondoskodása. Úgy általában nem valami fényesen élünk, az a barátnóm, akivel együtt lakom, már nem dolgozik, s most az én fél fizetésem van kettőnknek pour tout moyen d'existence, vagyis 225 rubel havonta, nagyon nehéz munkához jutni, a fizikai munkára egyikünk se alkalmas, „szellemiről” meg nem is ábrándozhatunk. Bármilyen nehezek is a munkakörülményeim, bármennyire bizonytalan ez a munka is, a szó szoros értelmében naponta érzékelem, mennyire boldog lehetek, hogy legalább ez van. Azonkívül én nagyon szeretem az ünnepeket, évfordulókat, és itt az egész életem abból áll, hogy állandóan azokra készülök.

Még jó, hogy mikor mind a ketten dolgoztunk, rendbe hoztuk télire a lakásunkat, elláttuk magunkat a legszükségesebb dolgokkal – van két priccünk, három hokedlink, két asztalunk (az egyik az enyém, munkaasztal), edényünk, vödrünk stb. Van öt zsák krumplink, savanyítottunk egy fél hordó káposztát (itt nem terem, úgy hozták valahonnan), tettünk el gombát sóban is, ecetben is, még szárítottunk is, főztünk két üveg lekvárt, úgyhogy nekimehetünk a télnek. Csak fával állunk rosszul, egész keveset tudtunk csak tartalékolni, pedig kell vagy húsz köbméter. Te nyilván rémesen unod ezt a sok háztartási badarságot, de én nem tudom megállni, hogy el ne mondjam, ez valami betegség – mint az, mikor némelyek mindenkit a vándorveséjükkel vagy a fekélyükkel szórakoztatnak, gondolván, hogy iszonyúan érdeklí az embereket.

A *Faustról* szóló cikket nem olvastam, csak a visszhangját a *Lityeratumaja Gazetában*, már írtam róla.

Ha tudnád, kedves Borisz, mennyire vágyom haza, és sokszor milyen borzasztó szomorúság jön rám – kimegyek, csend, mintha vatta volna a fülemben, és olyan messze vagyok mindenkitől és mindentől! Lehet, hogy még meg is szerettem volna ezt a messzeséget, lehet, hogy magam is ezt választottam volna – igen, *magam!* Mikor elmegy a nap innen, elviszi a lelkierőmet is. Biztosan egyszerűen félek a sötétben.

Sokszor csókollak, írnál lapokat, nagyon várom. Ha a nyáron írtál valamit, küldd el, kérlek, minden sorod öröm.

Alja

Nemrég sikerült megszereznem a *Bovarynét*, én nagyon szeretem, és te? Nagyszerű regény, nem rosszabb az *Anna Karenyinánál*. Hanem a *Szalambó* a panoptikumra emlékeztet engem, bárhogy dúlnak is benne a szenvedélyek. Most jut eszembe, tudod, hogy van még egy Paszternak, litván vagy micsoda, olvastam a verseit a Litgázban.

1951. április 4.

Kedves Boriszom! Épp most kaptam meg a leveledet, és épp most küldtem el neked a magamét, vagyishogy előbb elküldtem, aztán megkaptam. Köszönöm azt a sok jót, amit rólam és nekem írsz. De én nem vagyok író. Nem vagyok író, mert nem írok, és azért nem írok, mert tudok nem írni, különben a világon mindent alárendelnék az írásnak, nem pedig magamat mindennek a világon, mindenféle kisebb és nagyobb kötelességemnek. Először. Másodszor azért nem vagyok író, mert sohase érzem a végét és az elejét annak a dolognak, amit, mondjuk, le szeretnék írni. Sohase tudnék, mint Csehov, felkapni valamit és valakit, és otthagyni félúton, úgy, hogy közben a befejezettség látszatát keltsem. Csak kapkodnék forrásokhoz és torkolatokhoz, utódokhoz és elődökhöz, és szörnyű lenne az egész. Ez valami rendellenesség bennem, tudom, de nem tudok változtatni rajta, ilyen az életem is. Tudom például, hogy anyám meghalt, tudom, hogyan és mikor, de nem érzem, hogy vége volna az életének, és nincs ebben se misztika, se „túlvilági” hajlam, nem mindig és nem mindenkinek *vég* a halál. Ahogy szerintem a születése időpontja se kezdete a sorsának, amelyet már meghatározott, mondjuk, az oly tragikusan nem egyező szüleinek a találkozása stb., érted? Mellesleg most megint mellébeszélék.

Szeretem Csehovot. És tudom, hogy igazságtalanul gondolom titokban vagy inkább érzem, hogy novellát írni éppolyan, mint mikor valaki szereti a kutyát, macskát, mert nincs gyereke.

Harmadszor azért nem vagyok író, mert nagyon sokat követelek magamtól, olyanmódon, hogy már az első sorok után nem fogom fel, hogy „mi a jó, és mi a rossz”, s addig keresem a jobbat, míg meg nem találok a legnagyobb badarságot, amiről többször is meggyőződtem, valahányszor a kezembe került egy-egy ilyen füzet, amiben próbálgattam valamit.

Meg azért se vagyok író, mert nem jártam végig azt az utat, amelyet egy alkotó se kerülhet el, a gyenge és valakinek a hatása alatt álló művektől az erős, önálló alkotásig, s most már, ezzel a harminchét nem mindennapi évemmel nem engedhetem meg magamnak, hogy rosszat írjak, szuverén alkotó pedig nem lehetek, hiszen nincs önálló (alkotó) egyéniségem. Amit lát, hall, megél, átél, felfog, megért az ember, az még nem ad kifejezőeszközöket a kezébe, még szerencse, különben az írók elnyelnék az olvasókat.

És még sok oka van annak, hogy nem vagyok író, hiába érződik szerinted olykor a leveleimben valami „tisztá erő és merészség”. Bennem magamban is, a megnyilatkozásaimban is ugyancsak kevés az erő és a merészség – ez nem szerénykedés, nem kacér levélfordulat, ez az igazság. Úgy elfutott tőlem az élet, és olyan korán, hogy nem alakulhatott ki bennem a merészségnek és az erőnek az az igazi magva, amiből merithetnék.

Sajnálom, hogy nem írsz magadról semmi olyat, amit nem tudok és meg se sejthetek. Pedig téged magadat jól ismerlek. De rólad keveset tudok. Voltál-e a klinikán a nyakaddal, mit mondtak, mit adtak rá, használ-e? Különben akkoriban nekem is ször-

nyen fáj a nyakam, isten tudja, mitől, talán a te fájdalomdat vettem át ekkora távolságból, vagy a nyakunk és a terheink rokonsága tette, nem tudom, mindenesetre nekem már elmúlt magától.

Tudod, ha rossz az idő, és alacsony az ég, se lelki derűm, se nyugalmam. Se testem, se lelkem nem bírja. Csak a nap derít fel és nyugtat meg, az pedig olyan ritka itt, bár hosszabbodnak a napok. Napfényben minden értelmes, szilárd, világos és szép. És naptalanul a föld is, a lélek is csupa émelyítő, sűrű összevisszaság.

Nálunk már néhány napja olvad, a főútcán csudajó nyüzsgés, kislányok halinacsizmában, madzaggal, ceruzacsonkokkal felerősített korcsolyával, kislányok típus hőcsizmában, second Empire frizurásan, sarki kutyák piszkos téli bundában, térképoltos girhes tehenek – szóval, aki csak él és mozog. És az egész tavaszi kavargás felett, soha földet nem érve szállnak Beethoven hangjai (a moszkvai rádió). De jó!

Megszereztem és olvasgatom Tolsztoj *Gyermekkor és serdülőkorát*. Utoljára (pontosabban: először) majdnem harminc évvel ezelőtt olvastam, kitűnően emlékszem az egészre, és arra is, hogy hogy tetszett. Most persze másképp olvasom, és tudod, talán rosszabbul, mert állandóan elgondolkozom rajta, hogy *hogyan* van megírva, de akkor nem volt *hogyan*, csak egy volt, vagyis a tartalom tökéletesen összeolvadt a formával. Számomra most a zene is ugyanígy szétválik szándéokra és megvalósításra, az előadó felfogására és teljesítményére, s ha zenekar játszik, figyelem a szerzőt is, meg minden hangszeret is. Azelőtt csak „zene” volt.

Milyen jól tudnak olvasni a gyerekek és a fiatalok! Milyen komolyan vesznek mindent! Most értettem csak meg, hogy Tolsztoj *Gyermekkor és serdülőkorát* olvasgatom, hogy Tolsztoj is némi jóindulatú iróniával ír erről az életkoráról, gyerekkorról nem is lehet másképp.

Borisz kedves, bosszant téged, hogy minden levelémhez magyarázkodó megjegyzéseket fűzök, hogy ne haragudj, de olyan zavaros és ostoba az egész, de nem tudok másképp, nagyon fáradt vagyok, nem tudom rendezni a gondolataimat. De most is ugyanazzal végzem, mert így van. A századrészét se sikerül soha beleírom a levélbe annak, amit szerettem volna, nem úgy, nem azt, nem arról írok, mert zúg a fejem, cseng a fülem, mostanában olyan hamar elfáradok, pedig nem is nehéz a munkám, és szétszóródom tőle, kimegy belőlem a mágnes. Végtelenül hálás vagyok neked a leveleidért, te régóta kedves vagy nekem, és mindig az is maradsz, éppoly kedves, mint anyám meg Szerjozsa, de irántad való érzéseimben nincs keserűség, velük szemben pedig sok jóvátéhetetlen bűnöm van. A gyerekek mindig rosszak, és az a büntetésük, hogy későn jönnek rá.

Köszönök mindent. Csókollak.

Alja

Írj a csaláodról! Mi van a fiaddal? Mikor nálad voltam, egyedül voltál, és nem tudom magam elé képzelni a családot. Hány éves a fiad? Azt hiszem, 35-ben vagy 36-ban születhetett, esetleg 37-ben? Az egyetlen tájékozási pontom, hogy egyszer, réges-régen, mielőtt hisztem Moszkvából, meséltél róla, hogy mit szoktatok beszélgetni hároméves (azt hiszem) fiaddal, te nyilván nem emlékszel rá, de én mindenre olyan jól emlékszem! Mert ritkán találkoztunk. És most keveset beszélte róla. Én meg már levelet se írok, aludni se megyek, csak emlékezem meg emlékezem...

Azt mondod, írjak novellákat. Nem én, nem én, Borisz, inkább jó olvasód leszek. Ez az én anyagom meghaladja az erőmet. Egyelőre. Csókollak.

1952. január 28.

Édes Boriszom!

Végre megkaptam az első otthonról érkező hírt tőled. Köszönöm! Nem is éreztem mindjárt, hogy megkönnyebbülök, olyan nagy volt bennem a betegséged súlya, még most se könnyű, gyötrődöm tovább a tehetetlenségi erő folytán, de közben felvirrad a lelkemben a gyógyulásod napja. Mégiscsak kiimádkoztalak a sötét északi égtől, a jeges északi folyótól, négy égtáj szelétől, minden zord északi elemtől, mintha ők tartottak volna fogságban, mintha tőlük függött volna minden. Nem imádkozom, nem is tudok, nem hiszek, hiába könyörög Aszja, de ha bánat ér, ha baj ér, pogány módra beleoldódom az égbe, nem abba, amit az emberek találtak ki, hanem abba, amelyik felettünk van, érzem, ahogy bekapcsolódik a sorsom minden égítest és minden őselem sorsának örökkévaló mozgásába, és megcsillapszik a fájdalom. Akkor már nincs se idő, se tér, se függőség, bemegyek a kórtermedbe, és a kezembe veszem a szivedet. No de milyen rövid ez az érzéstelenítés! Aztán megint csak verhetem a fejemet a falba – ez az egyetlen elérhető segítség, amit én nyújthatok magamnak is, másoknak is.

Egyformán élek, továbbra is nagyon sokat dolgozom, továbbra is minden percemet elrabolja ez az itteni bonyolult háztartás, a legjelentéktelenebb dolog is nagy erőfeszítésbe kerül, de egész idő alatt csakugyan a te betegséged volt a fő, nem is a betegséged, hanem az életed.

Remek, hogy szanatóriumba mentek, nagyon jó, hogy már otthon vagy, és nagyon-nagyon jó, hogy írtál nekem, minden nagyon jó. Hol fogsz pihenni, messze, vagy valahol Moszkva környékén? És az is milyen jó, hogy Zinával együtt. Szörnyen fura őszintén szólva, hogy téged szinte kívülről tudlak, sokkal jobban és alaposabban ismerlek, mint az anyák a gyermeküket, de Zinát egyáltalán nem, nem is tudok róla semmit. Azt is csak három héttel ezelőtt tudtam meg, hogy hogy hívják, Aszja levelezőlapjából, mert azt mondja, Zina írja, hogy jobban vagy.

Csak arra emlékszem, mikor egyszer régen eljöttél hozzánk néhány napra, könyv- és narancshalmok közt ültünk a szállodában, és te borzasztó szerelmes voltál (Zinába!) és zagya. Aztán elmentünk a boltba, vettünk Zinának manikűrkészletet meg ruhát, és te rajtam mutogattad nekem, hogy Zina mekkora, és milyen méretei vannak, és akkor az egyszer rám néztél, mégis keresztülnéztél rajtam. Úgyhogy attól fogva nekem mélységes titok Zina, magasságostul, méretestül, hajszínestül, szemszínestül, lényegében és mindenestül, amitől éppen ő és nem más lett a feleséged. Egyszóval „a feleség az feleség”, mondta Csehov. Bármelyik Zina is.

Lábadozz ügyesen, édesem, alaposan, ne siess, ne menj lépre a jó közérzetnek, és ne ijedj meg a rossztól, tudom, hogy el kell telnie még egy jó darab időnek, míg minden egyensúlyba és nyugalomba jut benned.

Kérlek, mint mindig, hogy ne csodálkozz a kusza firkálmányaimon, éjjel szoktam írni, félálomban, és valószínű, hogy csak az az egy nem félrebeszélés és nem álmodás, a fődolog: hogy nagyon szeretlek, annyira, hogy látod, már otthon vagy, nem a kórházban. Mi mindnyájan védelmeztünk téged, kegyelmet kértünk neked, Zina is, Aszja is és mindazok, akiket nem is ismerek, és én is.

Sokszor csókollak, édesem. Gyógyulj meg!

Alja

1953. május 29.

Kedves Boriszom!

Bár ritkán írok, nagyon vágyódom utánad. Nemcsak az időmet, hanem engem magamat is, úgy, ahogy vagyok, megesz a szüntelen munka és gond, nem is megesz, hanem széthullajt, széttör apró darabokra. És azokban a ritka pillanatokban is, mikor egyedül vagyok, és kifújom magam, mozaiknak érzem magamat. Vagy: „fellegekbe lendül a hattú, visszefelé megy a rák, a csuka a vízbe igyekszik” – egy személyben. Ilyen állapotban még levelet írni is nehéz.

Mindjárt vége a májusnak, de nálunk ma van az első tavaszi nap, az is kék és hideg. Hideg, mert megindult a jég. Az ablak alatt valóságos tengermorajlás, hatalmas és egykedvű. Engem gyerekkorom óta megrendít a nagy vizek közönye – nincs olyan eleven láng, amelyben több szenvedély ne volna, mint az óceánba ömlő Jenyiszejben vagy a Jenyiszejt elnyelő óceánban. Közömbös és erős a víz, mint a halál, félek tőle, és nem szeretem. Tegnap a szemem láttára fült meg egy kisfiú, aki uszadék fát húzgált ki a parton állva. A kötél egyik végén vashorog van, a másikat kézben tartják, mikor odaúszik a fatörzs, erősen meglóbálják a kötelet, és rádobják, a horog beleáll a fába. Ez a kisfiú a testére kötötte a kötelet, de az eldobott horog nem a fába akadt, hanem a mellette úszó jégtáblába, és a jég lerántotta a kisfiút a partról, magával vonszolta. Kétlépésnyire a parttól, az emberektől elborította a kisfiút a bukácsoló jégkoloncok borzalmas összevisszasága – és egy pillanatra se állt meg semmi, hiszen „az egyperces némaságot” az emberek találták ki. A víz csak folyt rendületlenül, fújt a nyirkos északi szél, rézsútosan repültek a tépett, rendetlen fellegek, és Isten nem tett csodát, az emberek nem mentették meg a gyereket, és az agyagos partról jajveszékelt az anyja, szaggatta a blúzát. Az arca, a meztelen karja, amit most vett ki a teknőből, a melle olyan fehér volt, mint az olvadt fém, és az emberek lesütötték a szemüket. A halál meg a bánat mindig meztelen, szégyellünk odanézni.

Jaj, édes Boriszom, nekem még ebből az itteni tavaszból is elegendem van, nem e miatt a kisfiú miatt, hanem egyáltalában. Itt az ég vagy túl derűs, vagy túl borús, a víz lélektelen, a növényzet gyér, az embereket meg már réges-rég megírta Gorkij. Tehenek kószálnak a faluban, olyan soványak, mint a bibliai álomban, és mindnek egyforma a szeme, mint a görög szobroknak. Lerággják a nyárfakarók kérégét a veteményeskertekben, és minden sürgönypóznának nekidörgölöznek. A lovak a pallókon járnak, még pihennek a szántásig, az emberek meg a sárban caplatnak. A házak tövében a földhányásokon „legények” ülnek, és nézik az arra járó lányokat, akiken minden rajta van, amit az itteni boltban kapni, úgyhogy minden második babos ruhában jár, minden harmadik rózsaszínben, minden negyediknek a ruháján meg akkora virágok, mint az almásszürke lovon a folt, és valamennyi világoskék zokniban. Mindezek felett enyhe zelnicemeggy-fuvalat a folyó felől és a mindent lebíró harmonika éppoly édeskés hangja.

Ma jött meg az első hajó. Ahogy a lányok beszámoltak nekem, nem volt az utasok közt fiatal és szemrevaló ember. Igaz ugyan, hogy kiszállt egy fiatal és jól öltözött férfi, de mivel kiderült, hogy a területi pártbizottság instruktora, és azért jött, hogy ellenőrizze a Komszomol alapszervezeteiben folyó politikai oktatást, kihunyat az érdeklődés, és a szent réműlet lépett a helyébe.

Most már huszonnégy órás napunk van, de így se könnyebb az élet. Sokszor csókkollak, jó egészséget!

Alja

1957. augusztus 28.

Kedves Borenykám!

Ezer éve nem írtam, de tudtam a legfontosabbat, hogy jobban vagy. Hála istennek! Egyik rövid moszkvai utam alkalmával megtudtam az Allami Könyvkiadóban, hogy bizonyosan megjelenik a versesköteted ebben az évben. Csak azt szeretném tudni, hogy nagyon megváltozott-e a tartalma, és mi van az előszóval. Írjál, ha csak két sort is, a dolgaidról! Nagyon jólesik, ahogy a szibériai tehetetlenségi erő továbbra is itt őriz téged a lelkemben, és csak a lelkemben, de hát ott rákényszerített a távolság meg mindenféle egyéb leküzdhetetlen akadály, hanem most másképp van („Így sohasem, ezerszeresen másképp!”), úgyhogy semmi szükség rá, hogy egyáltalán ne találkozzunk, de még csak ne is levelezzünk.

Édes-kedves barátom, hogy vagy, hogy van a derekad, hogy van a térded? Mit csinálsz? A pletykákat félretéve, valójában mi van a kötetteddel meg az előszóval? Mi van a „Doktor”-ral? És mit mondanak a doktorok? És hogy nézel ki? Jársz-e sétálni?

Én Taruszában vagyok, azt hiszem, nem messzire attól a birtoktól, amelyet az előszavamban emlegetsz, abban a Taruszában, ahol a Cvetajev gyerekek a gyerekkorukat, a kamaszkorukat töltötték, ahol minden elfolyt a múltba, kivéve az Oka vizét, akármit mond a közmondás. Az a székesegyház, amelyben valamehelyik Cvetajev ősapám lelkipásztor volt, most klubbá alakult, dédapám házában „kivarró” szövetkezet van, nagyanyáméban bölcsőde, a régi temető helyén közpark. Az a kis ház, amelyben mama és Aszja felnőtt, olyan, amilyen volt, most az üdülő személyzete és „szolgáltatói” laknak benne. Még a Cvetajev család előtt ott élt – és ott halt meg – Boriszov-Muszatov, mama mesélte, hogy abban a szobában, amelyik a gyerekszoba lett, sokáig kiütköztek a Boriszov-Muszatov ecsetjének a nyomai, akárhányszor festették-meszelték: élete utolsó idejében fekvé dolgozott, és a magasságszint padlóját meg falait használta palettának. De hát hogy van ez? Miért éppen a folyó változatlan? Miért van az, hogy már régen nem az a víz az a folyó? Senki nincs már meg, aki itt élt, senki. Se Vulfék, se Cvetajevék, se Poljonov, se Boriszov-Muszatov, se az édes Balmont, se az édes Baltrusajtis, se az a sok-sok egyetlen. Hanem a folyó csak marad, és most, ahogy elnézem, hálásan, hogy olyan változatlan, látom, érzem, iszom azt a forrásvizet, amely mama megtermékenyítő forrása lett. Ezeket látta ő először, egész életére benne maradtak, itt születtek a versei, születtek, hogy meg ne haljanak. Itt vannak egész életének berkenyéi és bodzái, keserű gyümölcsei, fényes gyümölcsei. Itt vannak a fák, amelyeknek „tragédiába illő” mozdulataik vannak, itt az élet-folyó, Léthe, de mégis élet-folyó.

Azért sok mindent sikerült megérnem, hála a sorsnak, Istennek, embereknek. Megértem, hogy találkozhattam veled, s most, mielőtt anyám életének forrásaival találkoztam, megértem a saját előtörténetemet! Megértem azt is, hogy elolvashattam a regényedet és a verseid előszavát, ahol oly mélyen és egyszerűen írsz mamáról – hiszen ez mind csodák csodája, és mikor morgolódnék kom támad, a csodák belém fojtják, megakadályozzák, hogy kisztílú legyek... Jaj, Borenyka, mindnyájan olyan kisztílúek vagyunk! Hiszen az a fontos, hogy valami le legyen *írva*, az maga a csoda, de nekünk még kinyomtatva is kell, vagyis a csoda a köbön! Hát jó, kedvesem, meglehet, hogy még azt is megérjük, de sokkal fontosabb, hogy amit te meg mama írtatok, az megérje azoknak a nemzedékeknek az idejét, amelyekről most még sejtelmünk sincs, de ti tegező viszonyban lesztok velük. Drágán kell ma megfizetni azt a jogot, hogy a holnapban élhessünk, az örökkévalóságban élhessünk.

Sokszor csókollak, jó egészséget!

Alja